

LITERATŪROS SALOS 2013: MAIŠTAS AKADEMIKŲ AKIMIS

Liepos 17–19 dienomis Andrioniškyje, netoli Anykščių, įvyko jau aštuntasis literatūros seminaras „Literatūros salos“. Susibūrimui pasirinkta vieta liudijo norą prisiminti ir apmąstyti maišto bei sukilimo problematiką – šios apylinkės mena Joną Biliūną, Antaną Baranauską, Antaną Vienuolį-Žukauską, daug kitų į Lietuvos istoriją įsirašiusių asmenybių, taip pat XIX amžiaus sukilimų ir partizanų pasipriešinimo laikus. Dr. Mindaugas Kvietkauskas, Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto direktorius, įžanginiu žodžiu pristatydamas seminaro temą, pažymėjo, kad be maišto negalima apibrėžti modernybės tiesų, o maištas dabar kitoks, nes išgyvenama egzistencinė būsena, kai nebeįmanoma prisiimti atsakomybės už pasaulį. Galbūt prieš šią būseną ir reikėtų maištauti? Klausta, koks maištas prasmingas dabar, nuskambėjo raginimas pamatyti vienas kitą – kad pranešimų metu kilsiančių diskusijų neribotą vietą ir laiką. Greičiau, atvirakščiai, – kad būtent jos ir tarpusavio įsiklausymas kurtų dalyvaujančiųjų bendrystę.

Pirmąją seminaro dieną savo pranešimais pradėjo dr. Marijus Šidlauskas (KU) ir dr. Vita Ivanauskaitė-Šeibutienė (LLTI). Kas gi yra maištas: ar asmenine laikysena, (ne)priklausanti nuo gyvenimo aplinkybių, kūryba steigto maištininko portreto, ar tautos lyrikų prakeiksmas? Pripažindamas šios sąvokos subjektyvumą, literatū-

rologas nesiėmė kategorizuoti, pasiūlytas „prakeiktųjų poetų“ sąrašas greičiau kvietė diskusijai, svarstymams, kuriuos vainikavo klausimas: ką galėtume laikyti neprakeiktu poetu? Prisimintas ir A. Vištelis (Sigito Gedos „Sonetas Andriui Višteliiui“), pasidalyta biografiniu atradimu. O sukilimo folkloro savitumus LLTI dainyno skyriaus darbuotoja dr. Vita Ivanauskaitė-Šeibutienė apibendrino trimis dainų pavyzdžiais („Vilniuj buvo žalios bromos“, „Palik sveika mylimoji“ ir „Mes berneliai varguoliai“). Tiesa, šių dainų pasirinkimą lėmė įrašų kokybė. Svarbus pasirodė ir tokių dainų pateikėjų-maištininkų apibūdinimas, dainų, kuriomis fiksuojama kasdienybė ir kuriomis įprasminamas pralaimėjimas, atskyrimas. Suprobleminta galimybė dainose minimus asmenis sieti su konkrečiu istoriniu laikotarpiu. Šios įžvalgos skatino užčiuopti ir siekti išsaugoti tokių dainų gyvavimo aplinkybes, kasdienybės, kurios metu vyko sukilimas, perspektyvą.

Lietuvos sukilimų tekstų ir figūrų nagrinėjimą tęsė dr. Brigita Speičtė (VU, LLTI) pranešime „Maišto genezė: žemaičių valstiečiai *lenkų vainoj su maskoliais* 1831 m.“. Centre atsidūrė sukilimo dalyviai Emilija Pliaterytė (Pliaterytės ir Kosciuškos paralelė) ir Simonas Borisevičius (lt. forma – Barasa), palikęs unikalų liudijimą – laikotarpio prieš sukilimą atsiminimus. Dr. B. Speičytė atkreipė susirinkusiųjų dėmesį į žemaitį valstietį – „gerą lenką“,

kuris tuomet davė pinigų valstybės reikams. Toks jo apibūdinimas, beje, reiškė viešą laikyseną, taigi lenkiška politinė programa nebuvo vykdoma. O istorikas Aurimas Švedas (VU), pradėdamas savo pranešimą, džiaugėsi istorikų ir literatūrologų dialogu. Pasitelkęs Thomo Kuhn'o knygoje „Mokslo ir revoliucijų struktūra“ išreikštą požiūrį, jog mokslininkų bendrija gyvena rate, ir Jörn'o Rūsen'o korekcijas, jis nagrinėjo maištininko portretą sovietmečio Lietuvos istorikų bendrijoje. Išskirtos kelios galimos laikysenos: bandymas išvengti sąlyčio su „klinikinio pobūdžio paradigma“ (A. Švedo vartota frazė), atvirškšias – paradigmos mėginimas, siekis keisti, bet pasilikti paradigmoje ir naujos profesinės tapatybės kūrimas. Minimos tarpukario, patekusių į svetimą laikmetį, pokario, į Vakarus emigravusių istorikų pozicijos. Anot Švedo, 1990-aisiais lengva būti revoliucionieriumi – nebuvai vienas, tokių maištininkų buvo daugiau.

Maištingosios asmenybės figūra savitai atsiskleidė ir „Studentų pievoje“ Birutės Avižinienės (LLTI) pristatytos L. Didžiulienės-Žmonos biografijoje: ji – kilminga, svetimais vaikais besirūpinanti, salono kultūros apraišką – teatrą – perėmusi moteris, lietuvių kalba rašiusi dramaturgė, kiek kitaip nušvito kartu su seminaro dalyviais apsilankius Didžiulių namuose, Griežionėlėse. Vien ko verta jos receptų knyga, draudžiamos spaudos platinimas! B. Avižinienė susitelkė į vaikams skirtą dramaturgiją, namų vaidinimų metu gimstančias pjeses (pvz, pjesė „Vilkas“), pasakojo apie veiklą Mintaujoje (dabar – Jelgava, Latvija). Savaisiais pranešimais, įsitaisiusios pievos pakraštyje, taip pat dalijosi Jurgita Ratkevičienė (ŠU) („Tarybinių Lietuvos

rašytojų „šeima“: priverstinis susvetimėjimas ir nuoširdaus žmogiškumo ilgesys“) bei Kotryna Norvilienė (VU). Tarybiniųrašytojų „šeimoje“ ne vienas išvelgė dar ir dabar aktualią (su)gyvenimo, budelio ir aukos akistatos problemą. K. Norvilienė pranešime „Totalitarizmo kritika J. Mackiewicziaus ir R. Gavelio prozoje“ ryškino vilniečio lenkų rašytojo laikyseną – nepritarimą tam, kad lietuviai atsiėmė Vilnių, pasipiktinimą Lenkijos veiksmais Lietuvos atžvilgiu. Tačiau jo kvietimas priešintis komunizmui liko neišgirstas. Ši kritiška pozicija, rodos, vis dar kelia nuolatinis svarstymus. Pirmosios seminaro dienos programą tęsė ekskursija po literatūrinės Anykščių krašto vietas – aplankyti jau minėti Didžiulių namai, Antano Baranausko klėtelė, Antano Vienuolio-Žukausko namas-muziejus. Išgirstas ir džiugesio šypsnį kėlęs pasakojimas apie Jono Biliūno vaikystėje įvykusį susidūrimą su mirtimi. Kopimą į Laimės žiburyje esantį J. Biliūno kapą užbaigėme keliomis tylaus susikau-pimo akimirkomis.

Antrą dieną kiekvienas seminaro dalyvis prieš savo akis išvydo dr. Ritos Tūtlytės (VU) (at)kurtą „aš“ ir „kitas“ priešpriešoje gyvenančio Jono Meko paveikslą. Suaktualintos ankstyvosios pokarinės novelės, filmukai apie Meką. Autentiško išgyvenimo, sveiko pasaulio percepcija, pauzėmis pasižymintis menininko gyvenimas greičiau – gyvenimo šventimas. Šią būseną lydi užrašymo neįmanomybė, dokumentavimas paraštėse. Buities ir literatūrinio maišto sąsają savo pranešime „Maištas „brandaus socializmo“ sąlygomis. Sigito Gedos atvejis“ bandė užčiuopti ir dr. Rimantas Kmita (LLTI). Įsiminė keltas klausimas: kuo tu rizikuoji, lydėję svarstymai,

kiek aptartuose S. Gedos laiškuose stilizacijose. Pasiūlyti maišto modeliai – Prometėjas, Dionisas. Vienas iš seminaro dalyvių prie šių dviejų siūlė prijungti ir Kristų – tą, kuris rizikavo pačiu savimi. Seminaro dalyviai svarstė, kuriam iš šių modelių būtų galima priskirti S. Gedą, nepamiršta ir rašytojo profesijos (veiklos) specifika – prisibrovimas pro kalbos rėmus padeda pamatyti pasaulį kitaip, tad galbūt kiekvienas rašymas jau yra maištas. Apie maištaujančius rašytojus savo pranešimuose taip pat kalbėjo Jūratė Čerškutė (LLTI) ir dr. Vija Višomirskytė (VDU). Pastaroji, pratęsdama leidinyje „Darbai ir dienos“ publikuoto straipsnio problematiką, atkreipė dėmesį į tapimo gyvūnu vaizdinį. Tapimas gyvūnu aptariamuose Gintaro Beresnevičiaus, Ričardo Gavelio ir Jurgio Kunčino romanuose suvokiamas kaip išeities galimybė, maišto forma, kitos tikrovės atvėrimas, leidžiantis išreikšti kritiką sovietinei ir posovietinei sistemai. Pastebėti ir romanų panašumai – pradžioje ir pabaigoje minimi gyvūnai. Jūratė Čerškutė savo pranešimą „Ričardas Gavelis: *contra mundum*, arba Neplaukęs pasroviui“ pradėjo klausimu: ar R. Gavelio pozicija leidžia klausti, ar jis yra maištininkas? Prisiminti rašytojo interviu su Liudviku Jakimavičiumi, Mariumi Ivaškevičiumi, rašytojo laikyseną bandoma apibrėžti per konstrukcijos kūrimo ir jos ardymo veiksmą. Kai norint išardyti, pirma reikia sukurti. Anot pranešėjos, galėtume išskirti du R. Gaveliui būdingus buvimo *contra* variantus: prieš įprastas pasakojimo formas ir prieš lietuviškumą. Pastebima recenzijose išryškėjanti tendencija rašytojo diskursą kurti ryškinant skirtumus: jis fizikas, kitoks. Tačiau ar kaltės ir atsakomybės kontekste įmanomas buvi-

mas *contra*? J. Čerškutės kelti klausimai paskatino diskusijos metu išsakyti svarstymus: ar yra amžinieji dalykai, ar gali būti amžinas maištininkas, kaip kuriama maišto strategija? Galbūt maištas – padarinys, o nuoširdi ideologija pavojingiausia?

„Studentų pievoje“ tądien kalbėjo Justina Katkevičiūtė (VU), nagrinėjusi Žilvino ir Eglės vaizdinių semantiką J. Marcinkevičiaus, L. Sutemos ir A. Mackaus kūryboje. Taip pat – Edita Puskunigytė (ŠU) („Maištas ir erosas Sylvios Plath ir Birutės Pūkelevičiūtės poezijoje“), Morgana Kulikauskaitė (VU) („Svaigulio literatūra ir kinas: Hunteris S. Thompsonas“). Eugenijos Valienės (VDU) pranešimas „Šiuolaikinė lietuvių literatūrinė recenzija – duoklė kritikai ar marketingo įrankis?“, rodos, pasiekė tikslą – provokuoti. Pranešėja mėgino trumpai apibrėžti recenzijos žanro pobūdį, tačiau atrodė, kad riba tarp vartotų recenzijos / anotacijos / straipsnio apie knygą internetiniame dienraštyje sąvokų taip ir neišryškėjo. O ji, matyt, būtina bandant nagrinėti knygų kritikos ir rinkodaros sąsajų savitumus. Pranešimo pavadinime formuluoto klausimo aktualumas, kilusios diskusijos šiuo atveju greičiau parodė visapusiško temos išmanymo svarbą. Antąją pranešimų dalį po kavos pertraukos pradėjo Akvilė Širvaitytė (VDU), kurios pranešimas „Stereotipų apie literatūrą ir kalbą ardymas G. Radvilavičiūtės ir D. Staponkutės eseistikoje“ visų pirma ragino svarstyti, ar tikrai stereotipai tokie ir išlieka (pavyzdžiui, tobulas vertimas – stereotipas ar ne?). Diskusijų metu priminta, kad stereotipą galime suvokti kaip supaprastinantį tikrovę ir padedantį gyventi. Tiesa, klausiant pranešimo, neapleido mintis, kad pats kalbėjimas apie eseistiką kaip

apie stereotipus ardantį žanrą jau praradęs savo aktualumą. Kitas skaitytas pranešimas – Jurgos Dirsytės (VU) „Visuomenės aktualijos Lietuvos kultūrinėje spaudoje“. Pristatyti ginčai dėl nacionalinės pasaulėžiūros, kalbos, Vilniaus Žaliojo tilto skulptūrų ir Valdovų rūmų, bandyta apibendrinti leidinių pozicijas, išryškėjančias tendencijas, cituoti anoniminiai skaitytojų komentarai. „Studentų pievą“, suaktualindamos literatūrą vaikams, baigė Rita Gudėnaitė-Špokauskienė (ŠU) („Šiuolaikinis vaikų literatūros rašytojas: laimėtojo ir pralaimėtojo portretas“) bei Eglė Baliutavičiūtė (VU) („Paauglio santykis su sovietine sistema V. Bubnio „Arberone“). Pastarieji pranešimai – pastanga suvokti literatūros vaikams specifika: ryškinamas vaikams suprantamos kalbos, pasakojimo patrauklumo, tinkamo pateikimo poreikis. Maišto temą tądien savais eilėraščiais ir įžvalgomis pratęsė poetas Gytis Norvilas. Galbūt didžiausias maištas – nieko nerašyti – klausė jis, pridurdamas, jog nesupranta poezijos, kuri yra estetiškai graži. Anot jo, poezija turi varyti pleišta, poetas nori būti išgirstas. Vakaro programą baigė „Dainuojančios revoliucijos šokiai“ ir laisvos formos pokalbiai.

Trečiąją seminaro dieną diskusiją „Akademinis gyvenimas šiandien: mąstymo laisvės ar konjunktūros terpė“ moderavo Emilija Visockaitė. Pirmiausia, remdamasi savo partirtimi, ji kreipė dėmesį į akademinio gyvenimo motyvacijų būklę, pastebėjo savianalizės ir savirefleksijos trūkumą. Pradėtą pinti diskusijos tinklą savo įžvalgomis pildė dr. Mindaugas Kvietkauskas klausdamas, ar mąstymas gali nepasiduoti politiniam, ideologiniam spaudimui, kokią vietą humanitariniai

mokslai turi demokratinėje visuomenėje. Neabejota problemos ir ekonomikos sąsaja, kai aukštasis mokslas suvokiamas kaip konvejeris, siekiama suskaičiuojamo, o ne kokybinio rezultato. Teigta, kad dabar akademinis gyvenimas skleidžiasi konkuruojančioje, bet ne solidarioje erdvėje. Prof. Paulius V. Subačius (VU), konjunktūrą suvokdamas kaip vidinę, siūlė nežymėti konjunktūros ir mąstymo laisvės priešpriešos. Išvardytos aktualios vidinės mokslingumo, rezultato / produkcijos ir kitakalbės literatūros tyrimų konjunktūros, iškelta konjunktūros (buvimo joje) suvokimo svarba. Kita diskusijos gija – dr. Mindaugas Kvietkausko pastebėtas akademinės valdžios atsiribojimas nuo bendruomenės. Bandymas užčiuopti ribą tarp „aš“ ir „kitas“, ko gero, lieka aktualus ir svarstant apie centro – periferijos, akademikų migracijos problemą. Šią diskusiją savo pastabomis apie buvimą periferijoje pratęsė Klaipėdos universiteto profesorė, lietuvių literatūros katedros vedėja Roma Bončkutė. Minėti ir nesusipratimai dėl dėstomų programų planų, taip pat – programų patrauklumo reikalavimo. Visa tai, anot jos, taip pat yra konjunktūros dalis. Dr. Vigmantas Butkus (ŠU, LLTI) pasidalijo įžvalgomis, kilusiomis perskaičius straipsnį apie 2009 metų vadovėlius 11 ir 12 klasėms. Pats straipsnis, ko gero, – ideologizuotos, iš mokslo ateinančios konjunktūros pavyzdys. „Aš“ ir „kitas“ kontekste aptariant dėstytojo ir studento santykius, problemiška pasirodė atėjimo į akademinę bendruomenę, atsiribojimo nuo jos laikysena. O juk visada išlieka galimybė šiuos ryšius ilgainiui apskritai nutraukti.

Nors besiskleidžianti diskusija dėl laiko stokos nutrūko, vis dėlto akivaizdu,

kad išsakytos skirtingų Lietuvos universitetų (Vilniaus, Kauno, Šiaulių, Klaipėdos) dėstytojų ir studentų įžvalgos buvo vertingos. Bent tiek, kiek leido suvokti įvykusio pokalbio svarbą ir reikalingumą skaitytų pranešimų, maišto (laikysenos, veiksmo), sukilimų kontekste. Istorinių įvykių, tarpukario ir pokario gniaužtuose buvusių, galbūt iš jų išsilaisvintųjų žmonių, jų kūrybos, akademinės minties kon-

tekste regime tuos, kuriems vis naujai ir kiekvieną kartą iš naujo reikia suvokti sąvąsias maišto (ne)galimybes. Ir vis dėlto atrodo, kad maišto pradžia – akademinio gyvenimo grėžimas į visuomenę, sąmoningas savosios laikysenos reflektavimas. Tada paskutiniosios dienos diskusijos temoje įvardyta laisvės ir konjunktūros priešprieša greičiau parodo maišto prieš save reikmę.

*Augustė Žičkytė,
Vilniaus universiteto
Literatūros antropologijos ir
kultūros studijų
II kurso magistrantė*